

Hongarije koestert zijn Keizerarenden *Aquila heliaca*

Gerard Ouweneel

De aanschaf van de *European Breeding Bird Atlas 2* sloeg alweer een forse bres in het de laatste tijd toch al in zwaar weer verkerende budget voor vogelboeken. Maar wat was die aankoop het bedrag waard! Ik zal vast niet de enige zijn die, om na te gaan hoe het er in Europees verband met een bepaalde soort voorstaat, het boek steeds opnieuw oppakt. Waarbij de schat aan gegevens die de uitgave presenteert uit Oost-Europa, speciaal het areaal tussen ruwweg Polen en de Oeral, informatie brengt waarnaar velen lange tijd verlangend uitkeken.

Menigeen zal als eerste op zoek zijn gegaan hoe zijn voorkeurssoorten elders reilen en zeilen. Ik deed dat ook, mij bewust wordend dat het voor een zielknijper een uitdaging kan zijn uit een vogelaar te peuren welke eigenschappen zowel een vogelsoort als de op zijn biechtdivan liggende cliënt moet bezitten om het tot voorkeurssoort te schoppen. Een van de eerste soorten die ik opsloeg was de Keizerarend. Hier een poging een inijkje te geven in mogelijke redenen, waarbij ik mij niet ontveins dat een ‘those were the days’ sentiment meespeelt.

Rond 1970 gingen veel vogelreizen naar de Balkan, vooral naar uithoeken van dat stuk Europa. Bij die uitstapjes ging het niet om bossen en/of bergen, landschapstypen waarvoor ik niet bij voorbaat op het puntje van mijn stoel kom te zitten. Neen, het waren in de eerste plaats de vlakten en steppen met hun vogels die lokten, het jaar rond. *Aquila heliaca* is, of was, de arend bij uitstek van dat biotoop. Als met alle roofvogels ging het rond 1970 ook met hen beroerd. Karel Voous schreef in 1977: ‘bijna in Europa uitgestorven’. En in diens in 1974 verschenen *Birds of Prey in Europe* meldde Maarten Bijleveld: ‘The Imperial Eagle is undoubtedly the most threatened eagle species’. Bijleveld kwam toen voor de gehele Europese populatie uit op 80 paren, dus inclusief de Spaanse *adalberti*, welke thans als een aparte soort beschouwd wordt. Voous en Bijleveld schreven hun beschouwingen wel in de periode dat de roofvogeltreurnis in Europa op het dieptepunt was.

Op naar de Balkan

Wat was ik verlangend Keizerarenden te zien, de arend van de wijde gebieden van die aansprekende Balkan. Dat gebeurde mondjesmaat. De première vond plaats in mei 1970 in de Oostenrijkse Hanság, tegen de grens met Hongarije. Aan de andere kant lag en ligt het Kapuvarer Erlenwald, van waaruit wel Keizerarenden kwamen jagen boven en in die Hanság. De Erlenwald zelf was onbereikbaar. Deze lag achter het IJzeren Gordijn dat werd gemarkeerd door soms bemande wachttorentjes.

In mei 1973 zag ik weer Keizerarenden boven de Hanság. Bijleveld geeft aan dat in 1971 in Hongarije slechts vijf paren reesterden, zodat het dubieus is of ze toen nog in het Erlenwald broedden. Toen was van broeden in het Oostenrijkse Seewinkel, of verderop Burgenland in, geen sprake.

Dat deden ze een halve eeuw geleden nog wel in Roemenië, althans, daar waren ze 's winters. Want afgaand op een uit 2016 stammend bericht dat in dat jaar voor het eerst sinds een halve eeuw in Roemenië een bewoond keizerarendnest aangetroffen werd, is het waarschijnlijker dat de vogels die onze tochten naar en in de Dobroedsja luister bijzetten wintervogels waren.

Sir Peter Scott

Om zich te verdiepen in het doen en laten van de in de Dobroedsja in 1968 ontdekte overwinterende Roodhalsganzen reisden tussen 1969 en 1977 in het winterhalfjaar vanuit West-Europa bijna jaarlijks teams anserofielen naar Oost-Roemenië. Zo ook in 1971, toen Peter Scott met een klein gevolg van Tom Lebret, Adriaan Dijkse en ik erheen gingen. Om vast te stellen waar de roodhalsjes gingen foerageren stelden wij dan 's morgens voor zonsopgang langs de kust een keten van waarnemers op. In het ochtendschemer kwamen de ganzen vanuit het uitgestrekte lagunencomplex waarin ze hadden overnacht landinwaarts vliegen. Er moest een kust van tientallen kilometers lengte worden 'bemand'. Omdat de overnachtingsonderkomens ver weg lagen, waren het dagen met weinig slaap. En veel kou! Na de ochtendtrek kwamen wij bijeen op een heuveltje in de buurt van Sinoe om ervaringen uit te wisselen, te ontbijten en het dagprogramma te bespreken. Ik zette dan thee, deze aangelengd met forse scheuten rum. Dit zeer van pas komende rumsupplement had ik overgehouden uit mijn militaire diensttijd, van collega's van het in West-Duitsland gelegerde Britse Rijnleger die, óók in bivak, zich tegoed deden aan dit medicijn. Ook op dat heuveltje in de winterse Dobroedsja viel de met rum verrijkte thee (of andersom) uitstekend. 'Gerald, you saved my life again!', kreeg ik van Scott te horen.

Zo ook op 22 november 1971, een dag dat Scott 's ochtends had gepost aan de noordkant van Lacul Golovita, langs de weg naar Lunca. Bij het bespreken en op kaart aangeven van de door hem geregistreerde ganzenbewegingen zei hij terloops in het schemer ook nog een arend te hebben gezien. Het was geen Zeearend geweest, maar eentje met een gouden kop, wellicht een Steenarend. Nu was het Scott in de eerste plaats te doen om de Roodhalsganzen en was diens credo tijdens het roodhalsgans-avondoverleg: 'only redbreasts'. Die 21° ging het na de thee met rum vanuit Sinoe naar Lunca en passeerden wij de plek waar Scott in het halfduister had gestaan. Daar zagen wij, frontloge en vlakbij, in een boomtop een fraaie adulte Keizerarend. Met later nog een tweede. In de dagen nadien konden wij regelmatig het hart ophalen aan het duo, rustend in een geteisterde boom op de dorpsweide van Baja, of in een boom op de lange olopemde helling richting Bos van Babadag. Bij latere Dobroedsja-bezoeken wilde het op die helling nog wel eens lukken met een Keizerarend, zij het na de jaren tachtig niet meer. Óók op het netvlies staat een beeld geëst van een langs de weg op een heiningpaal rustende adulte Keizerarend tijdens een memorabele terugrit in 1974 onder moeilijke winterse omstandigheden vanuit de Dobroedsja naar Hódmezővásárhely in Hongarije. Op palen langs wegen rustende Keizerarenden waren niet heel ongewoon in maart 2011, tijdens ritten en excursies in Kalmukkië, tussen Rostov aan de Don en de hoofdstad Elista.

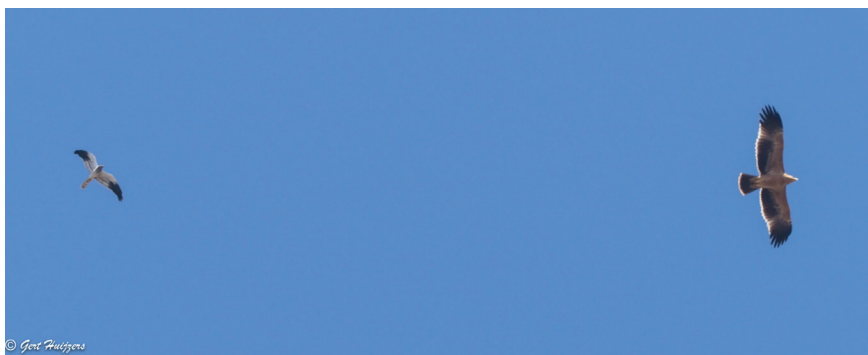


Foto 1. Juvenile Spaanse Keizerarend en volwassen mannetje Grauwe Kiekendief, Tarifa, Spanje, oktober 2018 (Foto: Gert Huijzers). *Juvenile Spanish Imperial Eagle and adult male Montagu's Harrier, Tarifa, Spain, October 2018.*

Hongarije

Destijds las en herlas ik in *Portrait of a river*, het verhaal over een paar met Sakervalken bakkeleierende Keizerarenden waarvan Guy Mountfort cum suis getuige waren in de Vértes, de lage bergrug ten westen van Boedapest. Bij het lezen van dit heftig op het gemoed inwerkende relaas over twee kroonjuwelen van de Balkan roofvogelavifauna nam ik mijzelf voor daar een kijkje te gaan nemen. Daarvan kwam het pas een kleine dertig jaar later, in juli 1989. Op bezoek in Boedapest voor een project van het ICBP *Bird Migratory Program* vroeg ik Hongaarse vogelbeschermers of ze niet te ver van de stad een locatie wisten met kans op Keizerarenden. Dat wisten ze. Ze zetten uiteen hoe te rijden, een route die voerde naar een plateau in de Vértes. Daar zag ik er eentje, dusdanig fraai dat ik de volgende dag er weer een paar uur heenging. Toen waren er twee. De Hongaren vertelden tevreden te zijn over het reilen en zeilen van Keizerarenden in hun land, een voorspoed die Gorman een paar jaar later bevestigde door de Hongaarse stand op 35-40 paren in te schatten. In zijn *The Birds of Hungary* somde Gorman de maatregelen op die de Hongaren uit de kast haalden om het de Keizerarenden naar de zin te maken. BirdLife kwam voor het tijdvak 1998-2002 uit op 50-65 paren. Uit die groeiende Hongaarse populatie ging in 1999 een stel de grens over naar Burgenland, waardoor er voor het eerst sinds 190 jaren in Oostenrijk Keizerarenden te broeden kwamen. Nu, ruim twintig jaren later, gaat in dat land het bestand richting de 20 paren.

Vanaf de eeuwwisseling ging ik min of meer regelmatig naar de Farm Lator, Barbara en Rob de Jongs natuurliefhebbersonderkomen aan de voet van het Bükkgebergte, niet ver van de befaamde Hortobágy. Bij die bezoeken nam de frequentie van waarnemingen van Keizerarenden opmerkelijk toe, soms zelfs al vanaf de M3, de autosnelweg vanuit Boedapest door en naar het noordoosten van de natie. Al een

poos verschijnt er regelmatig eentje boven Lator. Excursiegangers richting de niet veraf gelegen Kleine Hortobágy kunnen langs hun routes de opvallende boomnesten ontwaren die *heliaca* bouwt, niet zelden in alleenstaande bomen op akkers en zelfs langs landbouwwegen. Tijdens een ochtendtocht in juni 2022 naar en in die Kleine Hortobágy zagen wij er zeven, waarbij ook onvolwassen exemplaren. De graanoogst was net begonnen. Achter de combines joegen Scharrelaars op opgeschrikte insecten. Rob de Jong vertelde dat ook Keizerarenden achter combines kunnen jagen, vogels die erop uit zijn opgejaagde zoogdiertjes te grazen te nemen.

Het Hongaarse keizerarend-succesverhaal komt ook in beeld bij het lezen van de in 2020 verschenen *European Breeding Bird Atlas 2*. Deze meldt dat de Hongaarse broedpopulatie in de gepasseerde vijf jaren groeide van 150-160 paren naar 230-240 paren. Van een optimistische (?) gids die mij in juni jongstleden een middag vergezelde door een kurkdroge Hortobágy vernam ik dat naar zijn idee het bestand richting de 300 paren ging.



Foto 2. Keizerarend in Hongarije (Foto: Rob de Jong). *Imperial Eagle, Hungary.*

De intensieve campagne om ze als broedvogel voor de natie te behouden begon in 1980. Die kruistocht boekte direct al succes. Vielen er in 1979 in Hongarije slechts vijf paren te noteren, het jaar daarop verdubbelde dat getal. Acht jaar later was de score wederom verdubbeld tot ruim twintig. De beschermingsacties bestonden uit een nationale registratie van ieder broedpaar vanaf 1984-85 en voorts controle van alle nesten met soms etmaalronde bewaking. Omdat bleek dat menig exemplaar crepeerde als gevolg van azen op door opzettelijke vergiftiging omgekomen kraaiachtigen kwam er een gebruiksverbod van het bewuste spul. Land- en bosbouw, toerisme en imkeractiviteiten bleken niet zelden nadelig uit te pakken voor nestelende Keizerarenden. Daar waar nesten dreigden te kapseizen, stutte men deze. Een succesvolle maatregel bleek de constructie van kunstnesten op strategische locaties, hetgeen ertoe leidde dat *heliaca*

nieuwe broedarealen annexeerde. Vanaf 1988 kwamen er opnieuw Keizerarenden te broeden op de Hongaarse vlakten, waar ze nesten bouwden in solo staande bomen in landbouwgebieden. Ook beijverden Hongaarse vogelbeschermers zich met de (her?) introductie van soesliks, een soort grondeekhoorn, een zoogdier dat mét de Europese hamster een belangrijke voedselbron vormt.

Vanuit Hongarije pogen de arenden zich te vestigen in Roemenië en dus ook in Oostenrijk. In juni 2022 zag ik ze weer in de Hanság en kreeg ik in Seewinkel verscheidene boomopstanden aangewezen waarin ze hadden gebroed of dat nog deden. Oostenrijkse geweerdragers hebben het altijd al graag op roofvogels gemunt. Veteraanlezers van het nu ter ziele zijnde blad *Het Vogeljaar* herinneren zich hoe wijlen redacteur Jaap Taapken tijdens de kritieke roofvogelcrash van ruwweg een halve eeuw geleden in zijn tijdschrift jaarlijks beschuldigend een opsomming gaf van in Oostenrijk geschoten aantallen, cijfers die hij ontleende aan het jagersblad *Wild und Hund*. Welnu, in dat land is het met de roofvogelpafferie nog niet gedaan. In 2021 werden in Burgenland twee jonge Keizerarenden gezenderd. Eentje, Artemisia genaamd, maakte een rondje Noordwest-Europa waarbij hij ook onze natie aandeed. Bij terugkeer in Burgenland legde de vogel het loodje, letterlijk. De ook gezenderde nestgenoot Johannes werd door een windturbine uit de lucht gemaaid. Om (roof)vogels te beschermen moet men veel optimisme onder de blouse meedragen.

Pannonian Eagle Census

Uit nog een andere activiteit blijkt dat BirdLife Hongarije veel werk maakt van de bescherming van arenden. Terzijde, ook petje af voor hetgeen de organisatie presteert voor de in de natie huizende Sakervalken en Scharrelaars. De organisatie organiseert midwinter-roofvogeltellingen. In januari 2022 vond deze voor de 19^e maal plaats. Toen deden voor de vijfde maal vrijwilligers mee uit aangrenzende naties die in hun land kansrijke terreinen controleerden op roofvogels, speciaal arenden. Het evenement ging als *5th Pannonian Eagle Census* de roofvogelboekhouding in. De tellingen waren niet landdekkend. Voor Hongarije slaagde men erin 24% van de landoppervlakte na te lopen. In de andere landen van Pannonië, delen van Roemenië, Tsjechië, Slowakije, Slavonië, Oostenrijk en Servië nog minder, zij het dat aan de tellingen een uitgekende terreinselectie voorafging. Hoewel tijdens de teldagen in grote delen van Pannonië neveligheid een handicap was, waren de resultaten interessant. Meer dan 660 deelnemers turfden 1302 Zeearenden, 628 Keizerarenden, 16 Steenarenden en 8 Bastaardarenden. Van de nog 13 andere roofvogelsoorten was de Buizerd met 8020 exemplaren verreweg de talrijkste, gevolgd door de Torenvalk met 1667 individuen. Daarna kwam de Blauwe Kiekendief met 869 exemplaren (waarvan 273 mannetjes). De Sperwer was vierde op de talrijkeheidslijst en de Bruine Kiekendief bezette met 216 vogels (33 mannetjes) de vijfde plaats. De 76 getelde Sakervalken laten zien dat Pannonië een bolwerk is voor deze wereldwijd bedreigde soort, een status die geheel te wijten is aan de niet aflatende vraag naar Sakers vanuit het Midden-Oosten. Met 44 getelde exemplaren kwam het Smelleken op de één na laatste plaats. Op die laatste

kwam de Zwarte Wouw die, zeker in Pannonië, toch hoofdzakelijk als wintervogel te boek staat. En natuurlijk namen de roofvogeltellers ook De Grote Trap mee. Men kwam uit op 1539 exemplaren.

Literatuur

- BirdLife International. 2004. Birds in Europe: population estimates, trends and conservation status. Cambridge.
- Bijleveld M. 1974. Birds of prey in Europe. The Macmillan Press Ltd., London.
- Gorman G. 1996. The Birds of Hungary. Christopher Helm, London.
- Haraszthy L., Bagyura J., Szitta T., Petrovits Z. & Viszló L. 1996. Biology, status and conservation of the Imperial Eagle *Aquila heliaca* in Hungary. In: Meyburg B.-U & Chancellor R.D. (eds), Eagle Studies: 425-428. World Working Group on Birds of Prey, Berlin.
- Keller V. *et al.* 2020. *European Breeding Bird Atlas 2*. European Bird Census Council & Lynx Edicions, Barcelona.
- Mountfort, G. 1962. *Portrait of a river*. Hutchinson & Co., London.
- Ouweneel G.L. 1973. Ornithologische voorjaarsindrukken uit Zuidoost-Europa. De Levende Natuur 76: 137-144.
- Ouweneel G.L. 2021. Ganzendeskundigen bijeen in Kalmukkië. Het Vogeljaar 60: 51-56.
- Voous K.H. & Slijper H.J. 1986. *Roofvogels en uilen in Europa*. Brill/Backhuys, Leiden.

Adres: Lijster 17, 3299 BT Maasdam, glo@xs4all.nl



Foto 3. Sakervalk bij Sichuna, China, voorjaar 2010 (Foto: Bart Huijzers). *Saker Falcon, Sichuan, Spring 2010*.